

PRVA KONFERENCIJA
SK BiH 1988. GODINE
I KADROVSKA
DIFERENCIJACIJA U SR
BOSNI I HERCEGOVINITHE FIRST CONFERENCE
OF THE SK BiH IN
1988 AND THE STAFF
DIFFERENTIATION IN
THE SR BOSNIA AND
HERZEGOVINA**Apstrakt**

U radu se na osnovu štampe, djelimično dostupne i neregistrirane arhivske građe kao i objavljenih izvora, ukazuje na nastojanje Saveza komunista Bosne i Hercegovine (SKBiH) da, tokom druge polovine 1980-ih godina, pronađe put izlaska iz složene, ekonomske, političke i društvene krize. Pri tome demokratizacija sveukupnih društvenih odnosa i političke prakse akcentirana je kao prioritet, a vrlo važnu ulogu trebala je odigrati i tzv. demokratizacija kadrovske politike. Kadrovska obnova i diferencijacija unutar SK dobiva na važnosti otkrivanjem niza slučajeva i afera koji su ukazali na odvojenost rukovodstva od baze i koji su tumačeni kao rezultat višegodišnje zloupotrebe položaja i ovlasti, nepoštivanja ustava i izbjegavanja zakona. Posebna pažnja u radu posvećena je Prvoj konferenciji SKBiH održanoj u aprilu 1988. godine na kojoj je o ovim pitanjima bilo riječi.

Ključne riječi

Bosna i Hercegovina, Savez komunista, kriza, rukovodstvo, afere, Agrokomerc, Neum, demokratizacija, diferencijacija, smjene, ostavke, penzionisanje

Abstract

Based on the press, partially available and unregistered archival material, and published sources, the paper points to the efforts of the League of Communists of Bosnia and Herzegovina to find a way out of the complex economic, political, and social crisis during the second half of the 1980s. At the same time, the democratization of overall social relations and political practice was emphasized as a priority, and a significant role was to be played by the so-called democratization of personnel policy. Personnel renewal and differentiation within the League of Communists gained importance due to the revelation of a series of cases and affairs. Those affairs highlighted the disconnection between the leadership and the base and were interpreted as the result of years of abuse of position and authority, disrespect for the Constitution and evasion of the law. Particular attention in the paper is devoted to the First Conference of the League of Communists of Bosnia and Herzegovina, held in April 1988, where these issues were discussed.

Keywords

Bosnia and Herzegovina, League of Communists, crisis, leadership, affairs, Agrokomerc, Neum, democratization, differentiation, dismissals, resignations, retirement

Političke afere u SR Bosni i Hercegovini i kadrovska diferencijacija

Dugo prizivane demokratske promjene i demokratizacija javne riječi, o čemu se posebno govorilo na Devetom kongresu Saveza komunista Bosne i Hercegovine (SKBiH) 1986. godine,¹ trebali su doprinijeti realnoj ocjeni stanja u državi, Republici i društvu. Također, nužno je bilo sagledati i uspjeh dotadašnjeg funkcioniranja jednopartijske vlasti čiji su se rezultati 1980-ih godina počeli propitivati kroz prizmu sve teže ekonomske i društvene krize i njenih socijalnih posljedica. Kriza je bila i politička i u različitim sredinama manifestirala se u značajno drugačijim formama. Demokratizacija, iako je prema dostupnim, zvaničnim partijskim i autoriziranim dokumentima, bila prioritet, nije bila isključivo rezultat rada i zalaganja Partije. Pokrenuti demokratski procesi „na nekim tačkama“, kako je to konstatirano tokom opsežnih priprema za Prvu konferenciju SK BiH, bili su „okrenuti protiv nje“.²

Demokratski vjetrovi, potaknuti kako iznutra tako i izvana, posebno od određenih, kritizerskih krugova, policijskih-obavještajnih struktura, političara u usponu kao i pojedinih medija, rezultirali su, između ostalog, otkrivanjem niza *slučajeva* pretvorenih u *afere*.³ One su, u uslovima sve očiglednijeg nejedinstva unutar Partije, krize rukovođenja i federalnih autoriteta, snažnog eha dešavanja na Kosovu i eskalacije nacionalizma, ogolile pogubnost višegodišnje sraslosti Partije i državnih institucija, te „bezizuzetne podudarnosti crvene knjižice i funkcije“, dogovorne ekonomije i dobro poznate kadrovske vrteške.

1 Deveti kongres Saveza komunista Bosne i Hercegovine-dokumenti, 1987. Na tom tragu, Deseti kongres SK Bosne i Hercegovine u decembru 1989. godine usvojio je Rezoluciju za demokratizaciju društva i reformu političkog sistema. Vidjeti: Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), fond: Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine (dalje: CK), kutija 01 1776-2009 (1989) i Sasso, 2017, 297–327.

2 Klasna provjera avangardne uloge, *Oslobođenje* 14219, 21. 1. 1988, 3.

3 Literatura ukazuje na dva ključna tumačenja afera u SR Bosni i Hercegovini podastirući argumente za obje teze. Afere se tumače kao akcija pokrenuta van republičkih granica i to od političkih i policijsko-obavještajnih struktura, najčešće povezanih sa SR Srbijom, a sa ciljem slabljenja i rušenja republičkog rukovodstva i pokoravanja SR Bosne i Hercegovine. Drugo tumačenje podcrtava korupciju i izrazitu dogmatiziranost partijskog i republičkog rukovodstva u SR Bosne i Hercegovine koje nije bilo spremno prihvatiti nužne reforme što je izazvalo sukob unutar njega samog (Lučić, 2013, 195).

Prvo su mediji, pri čemu su prednjačili oni beogradski, otkrivali slučajeve koji su polako sublimirani u afere obznanjujući javnosti različite zloupotrebe položaja, ovlasti, zakona i ustava od strane političko-partijskog rukovodstva u Bosni i Hercegovini. Mahinacije i samovolja pojedinaca i grupa poput onih koje su *otkrivene* u SOUR Agrokomerc postaju paradigma cjelokupnog dotadašnjeg razvoja i napretka Bosne i Hercegovine. Istovremeno, afere su dodatno potakle već dugo prisutnu percepciju Republike kao zaostale, feudalne, crnovilajetske, čvrstorukaške, nedemokratske sredine u kojoj se sve činilo naopako i u kojoj je dominirao neradnički, parazitski mentalitet.⁴ Otvorile su se diskusije o specifičnom bosanskohercegovačkom tipu socijalizma. Pribjegavajući generalizaciji, SOUR Agrokomerc i dešavanja oko njega poslužili su kao potvrda da je dotadašnja orijentacija i praksa u Bosni i Hercegovini bila i pogrešna i pogubna.⁵ Sinhrono vođeni medijski napad koncem 1980-ih godina, pri čemu su se pojedini listovi nadmetali u ekskluzivističkom otkrivanju mahinacija, zloupotreba i kompromitirajućih radova, imalo je očiglednu podršku organa i foruma iz drugih republika čime se živo kolorirala predstava o SR Bosni i Hercegovini kao nepotističkoj, korupcionaškoj, privatiziranoj, a potom i politički obezglavljenj sredini.⁶

Najčešće se pominju višegodišnja, posebno od medija praćena i očigledno iz Beograda instruirana afera Moševac (1985), afera vezana za „nezakonite i nesamoupravne radnje“ i zloupotrebu položaja rukovodstva RO HE na Neretvi, odnosno plaćene, ali ne i isporučene čamce i skupa ljetovanja rukovodilaca ovog preduzeća („kupanje ne društveni trošak“) 1986, proslava tzv. fašističkog rođendana u Sarajevu (konac 1986), mjenična afera do tada privrednog čuda SOUR Agrokomerca iz Velike Kladuše koja je izazvala prve smjene i ostavke istaknutih političara (1987), afera Neum (1988) kojom je intenzivirana započeta kadrovska diferencijacija, afera oko imenovanja Nenada

4 Takva percepcija Bosne i Hercegovine kao zaostale i primitivne provincije kao i retrogradne orijentacije njenog političkog rukovodstva imala je za cilj potaknuti diskusiju o njenoj opstojnosti i posebnosti, tj. dovesti u pitanje njen suverenitet i ravnopravnost u federativnoj zajednici. Mikulić, 2016, 156–158. Vidjeti i: Veladžić, 2019, 115–175.

5 Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine (dalje: AFBiH), fond Branko Mikulić (dalje: BM), kutija 63. Riječ u diskusiji na XI sjednici Centralnog komiteta SK BiH 25. decembra 1987.

6 Kraha paralelne politike. Iz uvodnog izlaganja Nijaza Durakovića, *Oslobođenje* 14519, 18. 11. 1988, 4.

Kecmanovića za člana Predsjedništva SFRJ iz SR Bosne i Hercegovine (1989) kao i vrlo intrigantna afera oko aktivnosti Službe državne bezbjednosti SR Srbije na teritoriji Bosne i Hercegovine (Bratunac, Srebrenica i Vlasenica, 1989) i istrage manifestacija navodnog islamskog fundamentalizma.⁷

Mediji su pisali o neprimjerenom i neodgovornom ponašanju istaknutih rukovodilaca, materijalnim, moralnim i političkim štetama, zloupotrebi položaja i ovlasti, višegodišnjim funkcionerskim privilegijama, društvenim troškovima privatnih putovanja, korištenju helikoptera, nezakonitoj izgradnji, različitim načinima „rastakanju društvenog kolača“, otuđivanju društvene imovine i *stambenim slučajevima*, enormnim reprezentacijama, dodjeli izuzetnih penzija, školovanju djece rukovodilaca u europskim zemljama, njihovom liječenju u inostranim kliničkim centrima i slično. Socijalne razlike postaju očigledne i izrazito iritane u uslovima socijalne krize. O tome je često i to izrazito kritički pisalo i sarajevsko *Oslobođenje*. Kao primjer izuzetnog tretmana i zaobilaženja postojećih pravila i propisa nerijetko je objavljivalo članke o konkretnim slučajevima zloupotrebe položaja od strane političko-partijskog rukovodstva. Pisalo je o izgradnji luksuznog inženjerskog naselja Vilina Vlas u Višegradskoj banji gdje su bile izgrađene i reprezentne vile lokalnih funkcionera kao i izuzetnoj stambenoj zgradi u Sarajevu nazvanoj Karingtonka, detektivski otkrivajući *misteriju* o veličini stanova, njihovim budućim stanarima kao i sredstvima kojima su bili plaćeni. Ovi i slični pominjani slučajevi imali su veliki eho u javnosti jer je njihov luksuz narušavao aktuelnu društvenu atmosferu *stezanja kaiša*, nestašica, redukcija, racionalizacije i sličnih napora da se različitim sredstvima potpomogne nužna ekonomska stabilizacija i očuva socijalni mir. *Oslobođenje* se služilo i karikaturom da slikovito i duhovito čitaocima dočara takvu aktuelnu političku situaciju i pojedine, vrlo česte pojave kao dugogodišnje *bolesti društva* upućujući se samo autorsku i uređivačku već i kritiku javnog mnijenja.⁸

7 O aferama vidjeti: Španović, 1989; Galijašević, 1989; Dodik, 2003; Anđelić, 2005; Uzelac, 2005; Filipović, 2008; Mulaosmanović, 2010; Dizdarević, 2011; Veladžić, 2011, 201–229; Džananović, 2018, 247–267; Džananović, 2020, 211–233; Sarač Rujanac, 2020; Dupanović, 2021, 39–86. Vidjeti i radove Buljubašić, 2020; dostupno na: <https://www.noviplamen.net/glavna/bosanskohercegovacke-afere-u-vrijeme-sfrj>; Buljubašić, 2021; dostupno na: <https://www.noviplamen.net/glavna/afera-agrokomerc-i-buljubašić>, 2024, 531–558.

8 Iz razloga što slika govori više od hiljadu riječi i što se na taj način zaista

Ilustracija 1. *Oslobođenje* 14174, 5. decembar 1987.

Pod ovakvim snažnim pritiskom javnosti partijsko rukovodstvo nastojalo je definirati jasne smjernice za izlazak iz, ne više samo „teške i složene situacije“ kako se do tada eufemistički isticalo, već očigledne ekonomske, političke i društvene krize. Trostruka reforma (politike, privrede i Partije) kao i demokratizacija sveukupnih društvenih odnosa i političke prakse akcentirana je kao prioritet pri čemu je vrlo važnu ulogu trebala imati i demokratizacija kadrovske politike.⁹ Ona je, kao ključna pretpostavka, efikasnog djelovanja političkog sistema pretpostavljala *podruštvljavanje* i demokratizaciju izbora, imenovanja i postavljanja kadrova i jačanje njihove lične i kolektivne odgovornosti. Pod tim se pretpostavljalo u prvom redu uvođenje novog, neposrednog načina izbora s više kandidata na listama, tajno glasanje, napuštanje prakse jednogodišnjeg mandata, podmlađivane rukovodstva, uz istovremeno dokidanje pojave „vječnih rukovodilaca“ i „preplate na

nastojala potaknuti kritička svijest čitalaca prema određenim pojavama u društvu i razotkriti njihova suština, a istovremeno pokazuje izvjesno hrabro istupanje redakcije najznačajnijeg republičkog lista, u članku donosimo nekoliko situacijskih karikatura koje ustvari prate, tj. ilustriraju predočeni tekst.

9 Vidjeti: ABiH, fond: CK, kutija 02 9-130 1988, Neposredni zadaci članstva, osnovnih organizacija i organa SKBiH u ostvarivanju kadrovske politike. Nacrt (SKJ, CK SKBiH, Predsjedništvo), Sarajevo, januar 1988. 02-9/1-88 i Prijedlozi i sugestije na Nacrt neposrednih zadataka članstva, osnovnih organizacija i organa SKBiH u ostvarivanju kadrovske politike izrečeni na 11. sjednici CK SKBiH 25. 12. 1987.

funkcije“.¹⁰ Kadrovska obnova posebno dobiva na važnosti *otkrivanjem* afere Agrokomerc¹¹ i nizom afera koje su u narednom periodu javnosti razotkrile „etatičku uzurpaciju samoupravljanja i moralnu hipokriziju“, pri čemu je, kako se to navodi u izvještaju o međukongresnom radu Centralnog komiteta (CK) SKBiH (1986–1989), partijsko rukovodstvo bilo spremno tome „stati u kraj po cijenu velikih lomova i neizvjesnosti“.¹²

Svjesno izgubljenog ugleda i povjerenja, nezainteresovanosti i osipanja članstva,¹³ na partijskim sastancima razgovarano je o nužnoj demokratizaciji i „moralnoj obnovi“. Isticano je da Partija hitno treba pokrenuti „odlučnu borbu protiv sve izraženijih pojava korupcije i mita,

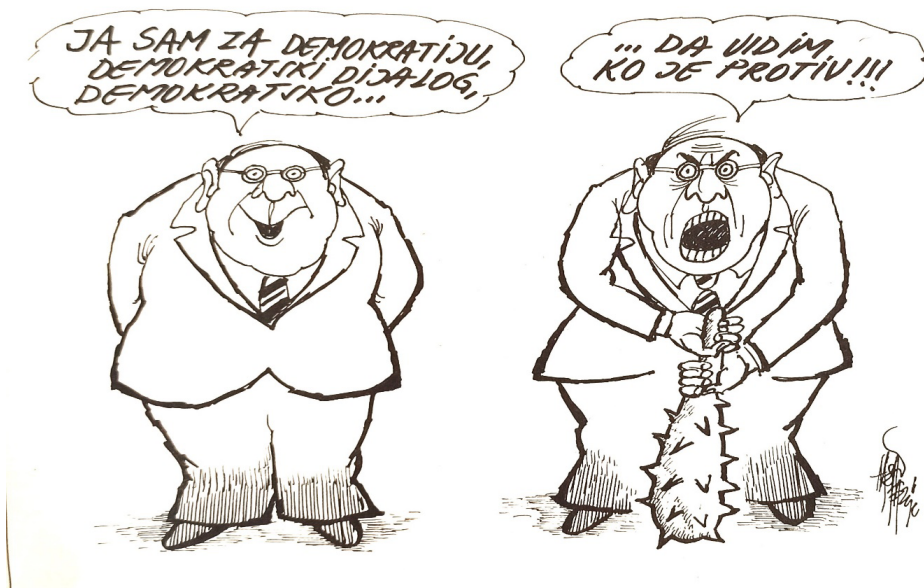
10 Vidjeti opširnije: 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 78–86.

11 U dokumentu „Neposredni zadaci članstva osnovnih organizacija i organa SK BiH u ostvarivanju kadrovske politike“, usvojenom u maju 1988. godine bilo je istaknuto da se na kadrovskoj obnovi počelo insistirati nakon otkrivanja afere Agrokomerc i 9. i 10. sjednice CK 1987. godine. Nužna diferencijacija, zauzet je tada stav, trebala se odnositi na sve članove i kadrove u SK. U dokumentu se navodi da je „obaveza organizacija i organa SK da se u atmosferi otvorenosti, demokratskih odnosa i statutarnih opredjeljenja obezbijedi stalan proces idejno-političke diferencijacije kao sastavnog dijela redovne aktivnosti SK. Cilj i funkcija diferencijacije ne smije biti bavljenje SK samim sobom, već okupljanje svih kadrova i stvaralačkih snaga na Programu SKJ i jačanje revolucionarne sposobnosti, društvene uloge i ugleda organizacija i organa SK“. 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 78, 86.

12 ABiH, fond: CK, kutija 01-1572-1665 1989, Izvještaj o radu Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine i osnovnim karakteristikama aktivnosti Saveza komunista Bosne i Hercegovine između Devetog i Desetog kongresa Saveza komunista Bosne i Hercegovine, oktobar 1989.

13 Na Šesnaestoj sjednici CK SKBiH 28. jula 1988. godine razgovarano je o zabrinjavajućem osipanju članstva na šta je ukazala prethodno provedena analiza. Na njoj je bilo istaknuto da se u posljednje tri godine broj članova SK BiH smanjio za 33 000 osoba. Iz godine u godinu povećavao se broj isključenih, a značajno je opadao broj učešća žena u članstvu kao i broj mladih i radnika. Tokom 1987. godine veliki broj OOSK, njih čak 77%, nije uopće primio nove članove. Kao osnovni razlozi napuštanja članstva isticano je: nezadovoljstvo općim stanjem u društvu, nezadovoljstvo forumskim radom općinskih komiteta, slaba organizacija, nezadovoljstvo izostankom dijaloga, kritike i opće tolerancije kao i nedosljednost u provođenju kadrovske diferencijacije. 15. i 16. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 6–7, 68–78.

nezakonitog bogaćenja, prisvajanja dohotka mimo rezultata rada, različitih oblika privrednog kriminala, kao drugih oblika podrivanja društvene svojine koji ne samo da ugrožavaju socijalističku samoupravnu demokratiju već ozbiljno dovode u pitanje ukupnu materijalnu osnovu i temelje socijalističkog samoupravljanja¹⁴. Kadrovska obnova i diferencijacija sa nezakonitim pojavama, nepravilnostima i odstupanju od politike i opredjeljenja SK, tj. dokidanje dosadašnje prakse koja je omogućavala različite zloupotrebe kao i diferencijacija s pojedincima koje su ih činili, koncem 1980-ih godina postaju prioritet.

Ilustracija 2. *Oslobođenje* 14292, 3. april 1988.

O diferencijaciji kao „stalnom metodu rada“ govorio je sekretar Predsjedništva CK SKBiH Dževad Tašić na 13. sjednici CK SKBiH održanoj 25. marta 1988. godine. U svom izlaganju izrazio je nezadovoljstvo kadrovskom obnovom i diferencijacijom u samom partijskom vrhu, ali i općinskim organizacijama. „Na provalu nezakonitosti i uzurpacije samoupravnih prava radnih ljudi“, rekao je Tašić, „koja je do čudnovatih razmjera narasla u aferi Agrokomerc, odgovorili smo odlučnim pokretanjem procesa najšire demokratizacije odnosa u Savezu komunista i društvu u cjelini. Taj proces ne ide bez zastoja i otpora. Okorjeli oportunistam se uvukao u redove Saveza komunista i ozbiljno zahvatio i neke članove njegovih rukovodstava. Naš zahtjev da

14 Od vatrenih zaklinjanja preći u akciju, *Oslobođenje* 14305, 16. 4. 1988, 3.

diferencijacija sa svima onima koji neposredno učestvuju, koji svojim radom ili neodgovornim izvršavanjem obaveza što im je društvo povjerilo, onemogućavaju nezakonito i nesamoupravno djelovanje još nije u svim sredinama na adekvatan način ni shvaćen ni prihvaćen. Brojni opštinski komiteti i osnove organizacije Saveza komunista još se nalaze u stanju iščekivanja da neko drugi umjesto ili barem prije njih preuzme inicijativu i odgovornost za takvu diferencijaciju u vlastitim redovima. Ponegdje se, pa i u pojedinim sredstvima informisanja, naš principijelan stav da se diferencijacija vrši sa svima onima koji krše Ustav, zakon, statutarne norme i samoupravna pravila ponašanja ide u odlučnu diferencijaciju i da se ona provodi na zakonit način, statutaran i samoupravan način, nakaradno interpretira i shvata kao otvoren poziv za sumnjičenje ljudi, posebno istaknutih kadrova, na paušalno ocjenjivanje i etiketiranje, na prozivku bez osnova i obračun sa ljudima.“¹⁵

Ovim je Tašić upozorio na reduciranje demokratizacije na demagošku kritiku „birokratskog i tehnokratskog despotizma“ koji je ocijenjen kao ključni krivac za devijacije u društvu. Međutim, taj partijski despotizam još nije bio do kraja jasan pri čemu je kolektivna odgovornost dodatno zamagljivala predstojeće korake. Nije postajala jasna vizija na koji način riješiti problem „potpune premoći birokratije nad samoupravljanjem“ i provesti korjenitu promjenu „društvenih odnosa i političke prakse“ koji su i proizveli sporne slučajeve i afere.¹⁶ Ustvari, partijsko rukovodstvo se našlo pred teškim zadatkom, da pronađe krivca za nastalo stanje i to u svojim redovima, da se razide, razdvoji, tj. diferencira od njih, a istovremenom zadrži dominantnu, rukovodeću poziciju i dignitet ideološkog predvodnika. Nužno *čišćenje sopstvenih redova* stvorilo je vrlo tešku političku klimu u kojoj su bujale krajnosti i širila se „sumnja da su svi bili krivi, dok se ne dokaže suprotno“. Nad „glavama političke elite, stvarala se hipoteka amoralnosti, dvoličja i nepoštenja“, a „grijesi pojedinaca stajali obraza cijelu jednu profesiju“ uočavalo je *Oslobođenje* u maju 1988. godine.¹⁷

U nastojanju da se personalizira krivica za aktuelno nezavidno stanje, sjednice političkog i partijskog rukovodstva tokom druge polovine 1980-ih godina postaju bučna dramska scena, na kojoj su se, umjesto ideja, sučeljavali i sukobljavali ljudi. Oni koji su s aferama povezivani, grčevito su se branili, objašnjavali i pravdali, oštro demantirajući navode

15 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 17.

16 Stvarnost ili šešir za slučajeve, *Oslobođenje* 14332, 15. 5. 1988, 5.

17 Grupni portret sa uljezom, *Oslobođenje/Nedjelja* 14339, 22. 5. 1988, 6.

u štampi, najavljivali i podnosili ostavke, a djelimično i *samokritički* nastupali. Na drugoj strani, gorljivo su držali riječ njihove kolege koje su u novonastaloj situaciji vidjeli odličnu priliku za svoju ličnu afirmaciju i hijerarhijski uspon, odbijajući ostavke i insistirajući na razrješenjima.¹⁸ Diferencijacija se, kako je to tvrdio Hrvoje Ištuk, vršila pod snažnim pritiskom i onih koji su nudili određene ideje i rješenja, ali i onih koji su učestalim oštrim i otvorenim nastupima vidjeli priliku za sopstvenu promociju nudeći samo demagogiju i voluntarizam.¹⁹

Takve, do tada nezamislive diskusije, vodile su se između dugogodišnjih kolega i drugova koji su doživjeli određena *prosvjetljenja* i koji su, iako i sami uključeni i neposredno odgovorni, oštro kritizirali dotadašnju praksu i postignuto.²⁰ Ove rasprave su nerijetko bile obilježene „neodmjerenošću u repliciranju“ pri čemu su *oživljena* pojedina pitanja koja su smatrana riješenim i zaključenim decenijama ranije.²¹ Rasprava, tj. dijalog među *drugovima* često nije bio posredan nego se odvijao na različitim tribinama pri čemu su pojedini istupali na sjednicama CK, a drugi replicirali na sastancima SSRN ili u štampi, pa čak i van Republike.²² U grčevitom nastojanju da umanje svoju odgovornost, nisu bili rijetki ni slučajevi da su prozvani prokazivali drugove za veće grijehe, veći broj spornih kredita, veće stanove i vikendice, upitni brži partijski, hijerarhijski uspon i slično.²³

Postepeno, na govornicama se sve navalentnije insistiralo na imenima, tj. jasnom imenovanju pojedinaca za koje se smatralo da imaju direktnu ili indirektnu, političku ili moralnu odgovornost za različite upitne radnje. U tom su prednjačili predstavnici omladinskih organizacija i RK SSRN Bosne i Hercegovine insistirajući na daljoj i

18 Filipović ističe da su se u novostvorenom vakuumu nastojali istaći stariji kadrovi, tj. konzervativni rukovodioci starog tipa skloni politici koja se diktirala iz Beograda kao i oni mlađi, ambiciozni ljudi koji su oštrom kritikom dotadašnje politike i kursa Branka Mikulića i Hamdije Pozderca, nastojali domoći moći i vlasti (Filipović, 2008, 254–255).

19 Ne samo moralna odgovornost. Rasprava o izvještaju Radne grupe, *Oslobođenje* 14540, 10. 12. 1988, 5.

20 Mikulić, 2016, 156–159.

21 Vidjeti npr: Slučaj Ante Šimića, *Oslobođenje* 14289, 31. 3. 1988, 2. i Polemika o '72. Odgovor Mladena Oljače Branku Mikuliću, *Oslobođenje* 14540, 11. 12. 1988, 7.

22 AFBiH, fond: BM, kutija 68, Diskusija na sjednici CK SKBiH, 8. VII 1988.

23 Prva neumaska pokajanja, *Oslobođenje* 14515, 16. 11. 1988, 3. i Kritike i pohvale štampe, *Oslobođenje* 14519, 18. 11. 1988, 2.

bržoj diferencijaciji uz opetovano konstatiranje da nadležni, i partijski i državni organi, građanima „uporno bacaju prašinu u oči“, neopravdano odlažu provjeru insinucija, odnosno javnih prozivki njihovih članova koje su već duže vrijeme bile prisutne.²⁴

Novinar lista *Komunist* Branislav Ribar je aktuelnu euforiju prokazivanja u republičkom rukovodstvu koja je poprimila oblik „građanskim manirima međustranačkog optuživanja i prepucavanja“, a koja je posebno poticana od rukovodilaca omladinskih organizacija, objasnio na sljedeći način:

„Živimo u vremenu demistifikacije djelovanja političkih foruma i rukovodstava. Raskrinkavaju se godinama kumulirane greške u vođenju jugodruštva, uzrokovane svim i svačim- nesposobnošću, neznanjem, voluntarizmom i svakojakim dubiozama. Dakako, i njihovi vinovnici. U javnim prozivkama pored, tzv. uličnih demokrata, najpozvanijim da upiru prstima osjećaju se oni koji ili nemaju time šta da izgube (borci, članovi Savjeta Republike) ili opet oni koji mogu ovima mnogo da dobiju (omladinski rukovodioci). U bavljenju drugima, nerijetko svako (tj. svaka politička organizacija) gradi svoj front aktivnosti, skuplja dragocjene poene u javnosti i pridobija njene simpatije. *Svaka Vam (ili: mi) čast najčešće*, barem u Bosni i Hercegovini, dopire od omladinskih i boračkih foruma i rukovodstva u njima, te od članova Savjeta Republike. Nema, ili gotovo da nema, skupa u njihovoj organizaciji a da se spisak prozvanih i nepoželjnih ne proširi novim imenima. Najčešće, ne može im se osporiti da nisu u pravu, no nije li sva ova euforija prozivanja refleksija stanja svijesti u nadi da se optuživanjem drugih (s argumentacijom ili bez nje) pridobije naklonost javnosti, odnosno da se prikaže krajnja nemoćnost drugih političkih organa da se oslobode svojih članova kojima orasi u džepovima dobrano zveckaju. Začudo, takvi se vide samo kod drugih.“²⁵

Predsjednik Predsjedništva CK SKBiH Milan Uzelac je u svom osvrtu na aktuelnu situaciju listu *Oslobođenje* pomenuo diferencijaciju kao prihvatljiv i potreban politički instrument. Međutim, provođena diferencijacija u SKBiH udaljila se od željene demokratizacije i bila je

24 Je li istinu potopilo more. Neumska raskršća, *Oslobođenje* 14459, 19. 9. 1988, 3.

25 Neprincipijelna principijelnost. Omladinsko mutno ogledalo, *Oslobođenje/Nedjelja* 14507, 6. 11. 1988, 7. Na iznesene stavove Branislava Ribara oštro su reagirali članovi Osnovne organizacije SK Savjeta SR Bosne i Hercegovine istakavši da je ovaj napis „zlonamjeran pokušaj diskreditovanja svih koji se zalažu za demokratizaciju društva“. Vidjeti: Prva neumska pokajanja, *Oslobođenje* 14517, 16. 11. 1988, 3.

poprimila neodgovarajuću formu i intenzitet, smatrao je Uzelac. Ona je postala svrha sama sebi i svodila se na prozivke i otkrivanje afera što na koncu ustvari značilo „tapkanje u mjestu“. „Ako je kritika, kritičnost, javna kontrola trajan demokratski proces, onda kritikovani ljudi nisu prozvani, otpisani, skinuti“, rekao je Uzelac. Ključna je bila „razrada programa obnove demokratizacije i veće ukupne privredne i društvene efikasnosti demokratizacije društva i diferencijacije sa onima koji su nesposobni ili se suprotstavljaju takvom projektu društvene akcije i demokratizacije prakse“, istakao je ovom prilikom predsjednik CK.²⁶

Prva konferencija SK BiH i zahtjevi za radikalnom kadrovskom obnovom

Suočeno sa sve učestalijim zahtjevima za organiziranjem vanrednog kongresa koji je trebao znatno drugačije i detaljnije analizirati aktuelno stanje partijski vrh, nastojeći izbjeći javnu proklamaciju vanrednog stanja, odlučio se za srednju opciju i organiziranje Konferencije. Od nje se kao od malog kongresa, a velikog skupa komunista, očekivalo da će usvojiti „uvjerljivu političku platformu za izlazak iz krize“.²⁷

Iako je najavljivana još koncem 1987. godine, konkretne pripreme Konferencije SKBiH počele su tek naredne godine. CK SKBiH je na sjednici 4. februara 1988. godine usvojio dokument „Teze za pripremu Prve konferencije“ kao i radnu verziju dokumenta „Stavovi i prijedlozi o aktuelnim idejno-političkim pitanjima ostvarivanja klasne suštine politike SK BiH“ i uputio ih u javnu raspravu u sve osnovne organizacije i partijske organe.²⁸ Na Trinaestoj plenarnoj sjednici CK 25. marta, a u

26 Odgovornost uslov demokratizacije, *Oslobođenje* 14254, 25. 2. 1988, 3.

27 Papirnati dah života, *Oslobođenje/ Nedjelja* 14346, 29. 5. 1988, 7.

28 ABiH, fond: CK, kutija 02 9-130 1988, Teze za pripremu stavova i prijedloga Konferencije Saveza komunista Bosne i Hercegovine o aktuelnim idejno-političkim pitanjima ostvarivanja klasne suštine politike Saveza komunista (SKJ, CK SKBiH, Radna grupa CK SKBiH za pripremu Prve konferencije Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Sarajevo, januara 1988, 02-90/1-88.

Istovremeno, u javnu raspravu u OOSK, OK i MOK SKBiH upućen je i dokument „Neposredni zadaci članova, organizacija i organa SKBiH u ostvarivanju kadrovske politike“. Radna grupa je sačinila Izvještaj o provedenoj raspravi u OOSK i organizacijama SK o ovim dokumentima. ABiH, fond: CK, fascikla Konferencija SK BiH 1988, Stavovi i prijedlozi Konferencije Saveza komunista Bosne i Hercegovine o aktuelnim idejno-političkim pitanjima ostvarivanja klasne suštine politike Saveza

skladu sa članom 105. Statuta SKBiH, usvojena je odluka da se Prva konferencija održi 15. i 16. aprila 1988. godine.²⁹

Prije održavanja Konferencije posebno imenovana Radna grupa sačinila je izvještaj o javnoj raspravi o pomenuta dva dokumenta i dostavila ga najvišem partijskom rukovodstvu. U njemu je bilo naznačeno da se u bazi, tj. među partijskim članstvom Konferencija percipira kao široki skup koji je trebala dati novi zamah procesu idejno-političke diferencijacije („odozgo prema dole“), procesu „raščišćavanja sa kriminalnim radnjama“, „nagomilanim slabostima i protivrječnostima društvenog razvoja“. Od konferencije se očekivalo da ponudi smjernice na koji način „SK očistiti od oportunističkih, karijerista, birokrata, ljudi sa dvojnim moralom“. U izvještaju je bilo navedeno da je članstvo riješeno da se, očigledno zaustavljena diferencijacija, „nastavi i izvede do kraja“, i što hitnije „ispitaju i razriješe u javnosti već poznati slučajevi otuđivanja društvene imovine i stjecanja lične dobiti“. Osnovne organizacije su zahtijevale da se na koncu, „objelodane imena svih onih koji su činili zloupotrebe“. Odugovlačenje sa diferencijacijom bilo je jedan od razloga zašto se osipalo članstvo i slabio ugled Partije. „Ima zahtjeva“, stajalo je u izvještaju, „da se izvrše radikalne smjene rukovodstva jer ne mogu oni koji su nas uvukli u ovu krizu izvući nas iz nje, a ima mišljenja da najveću odgovornost snose najviši savezni i republički organi od kojih treba i početi proces diferencijacije u SKJ“. Zahtijevala se, npr. u OK SK Hadžići, diferencijacija i temeljita kadrovska smjena „dosadašnje garniture rukovodećih ljudi“ koja, kako je istaknuto, „nije bila u stanju pronaći rješenje za izlazak iz ekonomske i političke krize i zato je hitno

komunista Bosne i Hercegovine - radna verzija, (SKJ, CK SKBiH, Radna grupa za pripremu Konferencije), br. 02.654/1.88, Sarajevo, 4. 4. 1988. Vidjeti i: ABiH, fond: CK, fascikla Konferencija SKBiH 1988, Prijedlog izmjene i dopuna radne verzije stavova i prijedloga konferencije SKBiH o aktuelnim idejno-političkim pitanjima ostvarivanja klasne suštine politike SKBiH (Radna grupa za pripremu Stavova i prijedloga Konferencije), Sarajevo, 16. april 1988. ABiH, fond: CK, kutija 02 999-1239 1988, Informacije o provedenim izborima u Savezu komunista Bosne i Hercegovine u 1987/1988, Sarajevo (SK, CK SKBiH), jula 1988, 02-1211/1.88

29 Usvojen je i dnevni red Konferencije koje se sastojao od tri tačke: 1. usvajanje Poslovnika o radu konferencije; 2. izbor radnih tijela konferencije (Radnog predsjedništva, Verifikacione komisije, Radne grupe za pripremu stavova i prijedloga konferencije, Sekretarijat konferencije) i 3. aktuelna idejno-politička pitanja ostvarivanja klasne suštine politike SKBiH. ABiH, fond: CK, fascikla Konferencija SKBiH 1988, Informacija (SKJ, CK SKBiH, Predsjedništvo), br. 02-650/1-88, 5. april 1988.

trebalo birati, nove, mlade i sposobnije ljude“.³⁰

Kako je bilo i planirano, Prva konferencija SKBiH održana je u Sarajevu, u Velikoj sali Skupštine SR BiH uz prisustvo 391 učesnika, od čega su 221 bili delegati osnovnih organizacija, 131 članovi CK, 37 članovi Statutarne komisije i 23 delegata članovi Nadzorne komisije.³¹ Jedna od važnih tema na Konferenciji bila je kadrovska politika i dotaddatašnji, brojni propusti u ovom domenu. Zbog toga kadrovska obnova bila je naznačena kao nužna, a podrazumijevala je u prvom redu diferencijaciju s kadrovima koji su bili povezani s pojedinim slučajevima. Međutim, delegati nisu bili suglasni oko načina njene provedbe, hitnosti i intenziteta. Vođena diskusija načinila je od Konferencije nesvakidašnji skup o kojem je *Oslobođenje* pisalo kao o prvorazrednom političkom događaju na kojem su se „tabui rušili, objašnjenja i stavovi ukrštali, produbljivali, osporavali i priznavali“. Za govornicom je istupilo 120 delegata od kojih su mnogi izražavali svoje očigledno nezadovoljstvo, ne samo multivalentnom krizom, već i Partijom i njenim radom kao uzrocima postojeće krize.³²

O onome što Partija, tj. njeno najviše rukovodstvo konkretno čini u kontekstu snažnog pritiska nastalog otkrivanjem niza afera, na Prvoj konferenciji govorio je Milan Škoro, zamjenik predsjednika CK SKBiH:

30 Na kraju rezimea Izvještaja koji je sačinila Radna grupa na osnovu skoro tri hiljade zapisnika i bilješki protekle diskusije u osnovnim organizacijama, stajalo je da je Izvještaj očigledno „umiven“ i da mu nedostaju „mnoge prepoznatljive pojave pa i izrečeni zahtjevi za ostavkama pojedinih organa SK, zahtjev za ostavkom Predsjedništva CK SKBiH koji je zatražilo 20-tak osnovnih organizacija“. „Trebalo ponoviti da se u velikom broju izvještaja iz OOSK traži da delegati na Konferenciji prenesu raspoloženje baze i da im niko diskusije ne frizira niti prekraja. Možda zahtjev VKV radnika iz Čelince najbolje govori o raspoloženju članstava SK BiH - *tražio bih da svi oni koji više nemaju snage i ugleda-da se povuku i svoja mjesta prepuste onima koji su svojim poštenjem zaslužili da budu u redovima SKJ*“, stajalo je u Izvještaju. ABiH, fond: BM, kutija 59, Izvještaj o provedenoj raspravi o tezama za konferenciju SK BiH -Rezime, 14. 2. 1988. i Diferencijacija odozgo prema dolje. Izvještaj o raspravi o tezama za Konferenciju SK BiH, *Oslobođenje* 14301, 12. 4. 1988, 3.

31 ABiH, fond: CK, fascikla Konferencija SK BiH 1988, Abecedni spisak delegata Prve konferencije SKBiH, april 1988.

32 Gorke pilule istine. Poslije prve Konferencije SK BiH, *Oslobođenje* 14308, 19. 4. 1988, 2. Vidjeti: ABiH, fond: CK, kutija 02 9-130 1988, Metod i sadržaj rada. Informativno-analički materijal za delegate Prve konferencije SK BiH (SKJ, CK SKBiH, Predsjedništvo), Sarajevo, januar 1988.

„Dosta smo već gorkih pilula progutali. Najoporija je došla sa aferom Agrokomerc. Ta teška politička, ekonomska i moralna rugoba pokazala je ne samo do koje granice su bile moguće protuustavne i nezakonite malverzacije i mahinacije, već i do kojih je opasnih granica narastao organizovan i zloćudan sistem vaninstitucionalnog odlučivanja. On je ne samo u jednom kolektivu i u jednoj opštini, već u Republici i šire doveo do blokade funkcionisanja finansijskog, kreditno-monetarnog, bankarskog pa i dijelova političkog sistema i u tom kontekstu do blokade i samog Saveza komunista na tom području. Na 9. i 10. sjednici CK SKBiH, na kojima smo i odlučivali o sazivanju Konferencije SKBiH, ušli smo u proces odlučnog razgolićavanja i razobličavanja afere Agrokomerc i temeljitog propitivanja djelovanja svih institucija i mehanizama privrednog i političkog sistema radi kritičkog raščlanjivanja odnosa i stanja, sticanja jasnih spoznaja o tome šta je to što na svim nivoima društvene organizacije neposredno ili posredno omogućava ili pomaže da se odnosi uspostavljaju na način na koji će preferirati uzurpacije, otuđivanja, čak i manipulacije umjesto istinskog samoupravnog demokratskog odnosa. Taj proces je imao i jedino je i mogao imati radničko-klasno polazište kao mjerilo za ocjenjivanje svih društvenih fenomena i odnosa koji se realno uspostavljaju. Razotkriven je i razgolićen balast paralelnog sistema odlučivanja i otpočelo je presijecanje različitih varijanti ispoljavanja duplog kolosijeka djelovanja. Time je, dijelom eliminisan pritisak pod kojim su očigledno veoma dugo bile i legalne institucije sistema. Iako početni, to je bilo veoma značajan korak koji smo učinili i koji je već doveo do drugačijeg, u osnovi odgovornijeg ponašanja ljudi i do oživljavanja rada delegatskih skupština, posebno Vijeća udruženog rada u skupštinama društveno političkih zajednica, veće motivisanosti za rad i delegacijama i u samoupravnim organima i drugim institucijama sistema.“³³

Pojedini delegati insistirali su na daljoj diferencijaciji postavljajući pitanje zašto je Partija neefikasna u otkrivanju pojava i učesnika krađa i otuđivanja društvene svojine? Zašto se ne oduzima nezakonito stečena imovina? Zašto se ne „raščisti sa vilama u Neumu i u drugim mjestima“ pri čemu su se „neki od prozvanih samo posuli pepelom, drugi opet smijenjeni sa jedne funkcije, ali su zadržali druge visoke funkcije“ i slično.³⁴ Neki od učesnika hvalili su ulogu medija u osvjetljavanju

33 Od vatrenih zaklinjanja preći u akciju, *Oslobođenje* 14305, 16. 4. 1988, 2.

34 Akciju moraju da vode sposobni. Iz poslijepodnevne rasprave. Prva konferencija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, *Oslobođenje*

pojedinih slučajeva. U izvještaju sa diskusije *Oslobođenje* je pisalo da je za govornicom bilo rečeno da su upravo mediji, pomogli da se potvrde „priče koje je lansirala čaršija“ da se, „zloupotrebom funkcija, one itekako mogu dobro materijalizovati“ prema čemu je najviše rukovodstvo bilo „oportuno i nekritično“.³⁵ Na Konferenciji se pozivalo i na Josipa Broza Tita koji je, kako je istakao Ahmed Kalem, delegat iz Hadžića, često govorio o „čišćenju Partije“ i nužnoj diferencijaciji. Izrazio je svoje nezadovoljstvo zaustavljanjem diferencijacije koje je izvršeno pod velikim pritiskom dok su rezultati diferencijacije u drugom organima i organizacijama poput RK SSRN, ostvarili vrlo skromne rezultate. Članstvo je zapanjeno, istakao je Kalem, što se diferencijacija u Predsjedništvu CK SKBiH, Predsjedništvu Republike i republičkom Izvršnom vijeću nije dovela do kraja.³⁶

O ovom velikom skupu, vođenoj diskusiji i usvojenim „Stavovima i prijedlozima“ CK je razgovarao na 14. sjednici 18. maja 1988. godine. Komitet je ovom prilikom verificirao ovaj dokument i pored njega usvojio „Operativni program za aktivnosti organizacija organa i oblika akcionog organiziranja i idejno-političko djelovanje SKBiH na provođenju Stavova i prijedloga Konferencije Saveza komunista Bosne i Hercegovine“, „Neposredne zadatke članstva, osnovnih organizacija i organa SKBiH u ostvarivanju kadrovske politike“ kao i „Stavove o promjenama i unapređivanju organizacije, metoda i sadržaja rada Centralnog komiteta SKBiH, predsjedništva i njihovih radnih tijela“.³⁷ Nekoliko dana poslije (24. maja) „Stavovi i prijedlozi o aktuelnim idejo-političkim pitanjima ostvarivanja klasne suštine politike SKBiH“ objavljeni su u sredstvima

14305, 16. 4. 1988, 5.

- 35 Međutim, delegati iz Neuma objašnjavali su dotadašnji postepeni razvoj mlade općine Neum, proces dodjele zemljišnih lokacija i izgradnje vikend-kuća u Surdupu i Tihoj luci podcrtavajući da su ispoštovane sve predviđene procedure i zakonski uslovi. Glasine o nezakonitoj gradnji, uzurpaciji obale, neadekvatnoj poreskoj politici, rečeno je na Konferenciji, imalo je za cilj „stvaranje nejedinstva i skretanje sa kursa političkog i društveno-ekonomskog razvoja, podmetanja i proturanje da se bavimo sami sobom“. (Kritikovani rad rukovodstva. Prva konferencija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, *Oslobođenje* 14306, 17. 4. 1988, 2).
- 36 Nažalost, u dostupnoj fascikli koja sadrži dio materijala Prve konferencije SKBiH dostupna je samo diskusija Ahmeda Kalema snimljena na magnetofonskoj traci broj sedamnaest (ABiH, fond: CK, fascikla Konferencija SR BiH. Stenografske bilješke diskusije. Traka br. 17/LJS).
- 37 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 41–105.

javnog informisanja.³⁸

Ilustracija 3. *Oslobođenje* 14301, 12. april 1988.

Ovaj dokument, podijeljen u 32 tačke, uz konstataciju o teškoj aktualnoj političko-ekonomskoj situaciji i evidentnom „odstupanju od klasno-revolucionarne politike Saveza komunista“, činili su zahtjevi, sugestije, prijedlozi, smjernice, upozorenja i ukazi CK. Zahtijevana je promjena „odnosa u vlastitim redovima i demokratizacija ukupnog društvenog i političkog života“ pri čemu je, kako je bilo istaknuto, trebalo „ojačati sposobnost SK da nudi i prihvata novije, progresivnije ideje i inicijative“. U prvom redu trebalo je značajno promijeniti praksu i smanjiti administrativni aparat, provesti sveopću štednju koja je podrazumijevala veliko smanjenje troškova reprezentacija, različitih proslava, voznog parka i slično. Također, trebala se izmijeniti i dotadašnja stambena politika i politika izgradnje. Tražila se efikasnija primjena akcije „imaš kuću vrati stan“ koja je trebala dokinuti očigledno prisutnu praksu raspolaganja sa dva ili više društvenih stanova, te raspolaganje društvenim stanovima uz posjedovanje vlastite kuće ili stana. Sve to trebalo je pomoći *borbu* protiv zloupotrebe javnih i poslovnih funkcija, postojećih socijalnih razlika pri čemu se trebalo sprovesti ispitivanje porijekla imovine pa i njena konfiskacija. Diferencijacija s onima za koje se utvrdi da su činili nezakonite radnje, prema ovom dokumentu, trebalo se kategorično provesti u svim organizacijama i organima uključujući i najviše partijsko rukovodstvo. Bilo je istaknuto da Konferencija SKBiH

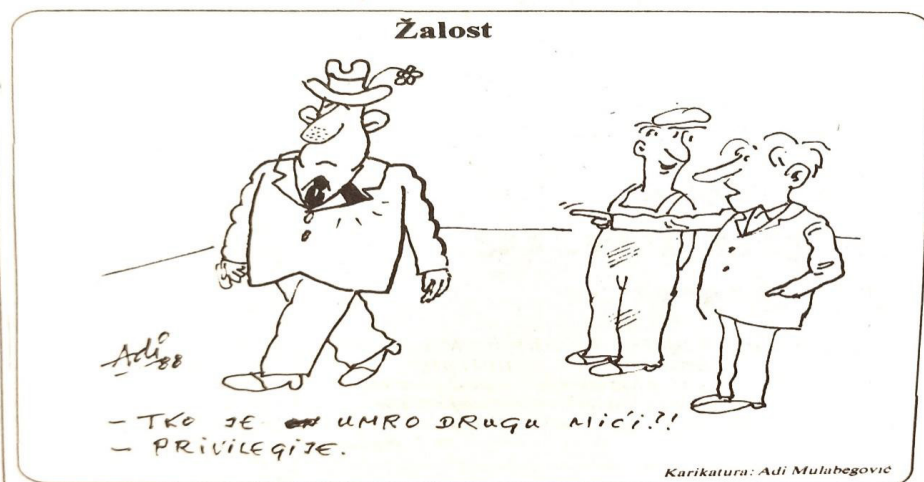
38 ABiH, fond: CK, kutija 02 999-1237 1988, Informacije o radu Predsjedništva CK SKBiH između 14. i 15. sjednice CK SKBiH, Sarajevo juna 1988, 02-1116/1-88

zahtijeva da se „u odnosu na pokrenuta pitanja imovinskog stanja rukovodnih radnika i nosilaca funkcija, u nadležnim organima prezentira cjelovita informacija o izgradnji stambenih i vikend-objekata u Neumu i u drugim sredinama gdje su ta pitanja pokrenuta. U svim slučajevima kada se postavljaju i pokreću slična pitanja, nadležni organi su dužni da daju blagovremene i cjelovite informacije i ocjene.“³⁹

Da diferencijaciju treba nastaviti, „ne samo povodom afere Agrokomerc već i u odnosu na sve one koji ne provode ili usporavaju provođenje programa izlaska iz krize, dovode u pitanje jedinstvo i akcionu koheziju Saveza komunista i koji se suprotstavljaju procesu demokratizacije i Savezu komunista i društvu“ bilo je istaknuto u tački 25. ovog dokumenta. Naglašeno je da se diferencijacija kao „idejno razjašnjavanje i razgraničavanje sa onima koji svojim djelovanjem i ponašanjem otupljuju oštricu akcije Saveza komunista, zastupaju idejna stanovišta suprotna njegovoj politici, ali i sa onima koji ne izvršavaju postavljene zadatke ili se suprotstavljaju njihovom provođenju“ mora nastaviti. „Idejno-političku diferencijaciju treba sprovoditi konkretno, i u Savezu komunista i u svim institucijama sistema, na suštinskim pitanjima, na programima akcije i onome što vodi izlasku iz krize i otvara perspektive društvenog progresa. Konferencija traži da Centralni komitet ne samo praktikuje već i da obaveže organizacije i organe Saveza komunista da do kraja istraju na provođenju započetih procesa diferencijacije, jer njihovo zaustavljanje i sporo odvijanje nanosi ogromnu štetu ugledu Savezu komunista i povjerenju članstva u organe Saveza komunista. Konferencija zahtijeva da se povodom afere Agrokomerc idejno-politička diferencijacija mora vratiti u sve republičke organe, u Centralnom komitetu SKBiH i njegovo Predsjedništvo, predsjedništvo SR Bosne i Hercegovine, Izvršno vijeće i Skupštinu SR Bosne i Hercegovine i druge organe koji su po osnovu svojih ustavnih i zakonskih prava bili dužni da spriječe nastajanje afere Agrokomerc, brže i efikasnije otklanjaju njene posljedice, a posebno u one organe koji su od trenutka otkrića afere neblagovremeno i neadekvatno djelovali.“⁴⁰

39 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 46–48.

40 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 54–55. Međutim, da je kadrovska politika bila predmet ozbiljnih rasprava i neslaganja i da je jedan od važnih kriterija za izbor najodgovornijih funkcija u Republici bio onaj nacionalni svjedoči i

Ilustracija 4. *Oslobođenje* 14341, 24. maj 1988.

Ovakvo insistiranje na daljoj diferencijaciji bilo je rezultat istupanja pojedinih delegata na Konferenciji koji su ponovno postavili pitanje izgradnje vikend-naselja u Neumu predstavljajući ga kao još jedan eklatantan primjer zloupotrebe funkcija i pozicije moći, tj. svemoći i grabežljivosti najvišeg rukovodstva i njegovog moralnog posrnuća. Pitanje stjecanja zemljišnih parcela u ovoj mladoj, nerazvijenoj bosanskohercegovačkoj općini i načina izgradnje objekata kao i njihovog velikog broja, pri čemu su neumska naselja Surdup i Tiha luka pretvorena u ekskluzivna vikend naselja, već su bila postavljena na različitim forumima.⁴¹ Na Konferenciji je donesen zaključak da se u što skorijem roku izradi tzv. bijela knjiga, tj. prikupi i CK SRBiH dostavi dokumentacija nadležnih općinskih organa i stručnih službi o razvoju

činjenica da je na ovoj sjednici vođena višečasovna diskusija o kandidatima za predsjednika Predsjedništva i sekretara Predsjedništva CK SKBiH i to na zatvorenom dijelu sjednice (ABiH, fond CK, kutija 02 999-1237 1988, Prijedlog zapisnika sa Četrnaeste sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine održane 18. 5. 1988, 02-1116/1-88).

- 41 Postavljali su ovo pitanje i delegati na sjednicama Društveno-političkog i Vijeća udruženog rada Skupštine SR BiH što će ovaj slučaj u nerednom periodu pretvoriti u novu aferu koja je, mnogo više od Agrokomerca, forsirala dalju diferencijaciju i čišćenje Partije (Istinu reći o svemu. Milan Škoro za Radio-Sarajevu, *Oslobođenje* 14303, 14. 4. 1988, 4. i Delegatska pitanja bez prvih odgovora. Odvojene sjednice vijeća Skupštine SR BiH, *Oslobođenje* 14407, 29. 7. 1988, 4). Simptomatično, *Oslobođenje* je upravo početkom aprila 1988. godine objavilo feljton Istine i zablude o Neumu tako najavljujući novu veliku aferu.

ove općine u proteklih devetnaest godina.

U narednom periodu, na sve učestale upite o provedbi usvojenih zaključaka Konferencije na rasvjetljavanju pojedinih slučajeva i diferencijaciji, Predsjedništvo Centralnog komiteta reagiralo je dosta šturim izvještajima poput onoga o kojem se diskutiralo na 15. sjednici Centralnog komiteta SKBiH 8. jula 1988. godine.⁴² U njemu je bilo istaknuto da je Predsjedništvo „pratilo idejno-političku situaciju i kretanja“, „blagovremeno reagovalo na aktuelna politička pitanja“ i fokusiralo se na „izvršavanje i realizaciju zaključaka i stavova CK SKBiH i SKJ kao i navedene Konferencije“. Bilo je naznačeno da je uprkos, „teškim i složenim i velikim teškoćama“, očiglednoj „nelikvidnost privrede i čestim obustavama rada“, sve učestalijim „pojavama i djelovanjem sa nacionalističkih i kleronacionalističkih pozicija“, kao i kumulacijom problema nastalim aferom Agrokomerc, Predsjedništvo „neposrednim učešćem u sredinama gdje je dolazilo do konfliktnih situacija uglavnom uspijevalo da doprinese mijenjaju stanja i prevazilaženju teškoća“.⁴³

Međutim, bilo je očigledno da Predsjedništvo CK nastoji opravdati svoju izvršno-političku poziciju, ali je, bez jasne predstave što u datoj situaciji učiniti, konkretne aktivnosti uporno prolongiralo. Ipak, rasprava na ovoj sjednici nagovijestila je da će se o pojedinim pitanjima i drugovi i rukovodstvo morati jasno očitovati. Na početku diskusije za riječ se javio Branko Mikulić, član CK SKJ i predsjednik Saveznog izvršnog vijeća Skupštine SFRJ dajući osnovni ton raspravi koja je slijedila.⁴⁴ Mikulić je otvorio pitanje diferencijacije kao prisutne i nužne, ali se, smatrao je, u njenoj aktuelnoj provedbi gubila razlika između one političke i idejne kao primarne, od one kadrovske. Taj vrlo ozbiljan i složen proces lako se zloupotrebljavao pri čemu su se, istakao je

42 ABiH, fond: CK, kutija 02 999-1237 1988, Informacija o radu Predsjedništva CK SKBiH između 14. i 15. sjednice Centralnog komiteta SKBiH (SKJ, CK SKBiH, Predsjedništvo), Sarajevo juna 1988. 02-1116/1-88

43 Isto.

44 Mikulić je, kao istaknuti bosanskohercegovački političar, sada na važnim saveznim funkcijama, također bio predmet inkriminacije i učestalih javnih prozivanja pri čemu se uporno tragalo za njegovom političkom i moralnom odgovornošću za afere Agrokomerc i Neum. Iako je Mikulić politički preživio afere kojima su smijenjeni brojni njegovi dugogodišnji i bliski saradnici poput Hamdije Pozderca i Milanka Renovice, sve to je dodatno otežalo ionako vrlo tešku poziciju saveznog premijera pri čemu će koncem 1988. godine zajedno sa cjelokupnim sastavom Saveznog izvršnog vijeća podnijeti ostavku i uskoro se penzionisati (Opširnije: Sarač Rujanac, 2020, 454–463).

Mikulić, značajno oprečne tendencije „stavljale pod oblande slobode i demokratizacije“. U svom očigledno emotivnom i izrazito kritičkom istupanju Mikulić je rekao da se već duže vrijeme provodi njegova javna diskreditacija kao i njegove porodice i da se objavljuju neistiniti napisi u štampi koje ponavljaju i ističu i pojedini *drugovi* na različitim forumima. Mikulić je smatrao da je „krajnje vrijeme da se veoma raširena pojava insinuiranja i diskreditacije pojedinaca“ pa i njega lično, a sve pod krinkom diferencijacije ozbiljno analizira i konačno „stavi na dnevni red Centralnog komiteta“. Dotadašnja diferencijacija, istakao je Mikulić, nanosila je mnogostruku štetu i rukovodstvu i Republici. Prisutnima, a i cjelokupnoj javnosti postavio je pitanja da li se to negdje zauzeo stav o tome koga treba politički likvidirati u Bosni i Hercegovini, ko je zauzeo taj stav i da li će CK u aktuelnoj kakofoniji „pustiti da se svako od nas sam brani od takvih kleveta“.

U nastavku svog istupanja je rekao:

„U nas se sve češće govori o tome da treba dovršiti započetu diferencijaciju u Bosni i Hercegovini. Ja se slažem s tim. Međutim, pretpostaviti je da bi **trebalo da se zna na kojim pitanjima treba da se izvede diferencijacija, odnosno s kim se treba diferencirati** (istakla autorica). Pošto je riječ o političkoj diferencijaciji, to znači da oni koji veoma uporno to ističu znaju s kime se treba diferencirati, jer se idejno i politički ne slažu sa onima sa kojima žele da se diferenciraju. Mislim da bi bilo dobro da se i ova tema detabuizira, **da bi trebalo da se objelodani u čemu se očituju ta neslaganja** (istakla autorica). Korektnije je da uradimo tako, pa da se razjasnimo i, ako treba, da se upravo na tim pitanjima diferenciramo, nego da se koriste drugi metodi, pa i pojedini minorni novinari u sredstvima informisanja da na najskrupulozniji način **plasiraju neistine i poluistine pa i izmišljotine, vrše kompromitaciju pojedinih ličnosti, a zatim se i to brani kao demokratska tekovina** (istakla autorica). Često se pitam, zar oni koji se time služe ili to podržavaju zaista žive uljuljkani da jednoga dana (istorija to pokazuje) i sami neće postati žrtve tih metoda. Zato plediram, ako ima pitanja idejnog i političkog karaktera po kojima ima među nama razlika, stavimo ih na dnevni red, pa da se o tim pitanjima razjasnimo i ako treba razidemo. Zatim, veoma me boli kada metodom diskvalifikacije ljudi oni pokušavaju eliminisati iz javnog i političkog života. Recimo, proturaju se neistine o pojedinim kadrovima, a poslije toga se kaže da ih i zbog toga što se tako i tako o njima govori ipak ne bi trebalo birati na ovu ili onu funkciju.

Ne znam čemu nas to vodi, drugovi. Mi se moramo zamisliti nad sudbinom, ne tih pojedinaca, već pokreta. Koji je to moral?⁴⁵

Ova sjednica na kojoj je istupio iznenađujući veliki broj govornika, čak dvadeset i dva, izazvala je veliku pažnju i u drugim republikama.⁴⁶ Kao o višerasnoj, vrlo oštroj, polemičkoj i izrazitoj emotivnoj raspravi o prozvima funkcionera, pisale su *Večernje novosti*. Kao ključni predmet diskusije, prozivke su se tumačile na tri načina; kao lični obračuni, kao pokušaji da se nastave demokratski procesi i ljudi zaplaše i kao logična posljedica toliko nužnog javnog dijaloga. Bila je to sjednica, „iznenađujućeg obrta“ koja je ustvari bila odraz stanja političkog života u Bosni i Hercegovini koji je već duže vrijeme bio opterećen „brojnim otvorenim i nerazjašnjenim pitanjima“, pisao je ovaj beogradski list. *Večernje novine* u svom osvrtu na ovu sjednicu i diskusiju obilježenu brojnim replikama citirale su jednog od učesnika koji je rekao da „u skoro svim kolektivima dešava se socijalna drama, a mi evo skoro godinu dana samo tražimo krivca, samo se međusobno kompromitujemo, diskvalifikujemo, međusobno blokiramo“. „U iznenađujuće otvorenoj debati pokrenuta su dalekosežna pitanja i zapalile su se polemičke vatre na čijem će se plamenim jezicima posigurno još grejati visoki partijski forumi Republike“ pisala je *Borba* podcrtavajući neuobičajeno velik broj diskutantata kao i „zvučnost imena koji su istupili za govornicom“.⁴⁷

45 AFBiH, fond: BM, kutija 68, Diskusija na sjednici CK SKBiH 8. VII 1988.

46 Mikuliću je u diskusiji spočitana njegova odbranaška pozicija uz konstataciju da su navodi u štampi o pojedinim funkcionerima lako provjerljivi, pri čemu se činjenice, poput kuće, ne mogu lako sakriti. Pojedini učesnici su izrazili svoje neslaganje s Mikulićevom ocjenom da su „napadi na pojedine funkcionere napad na sistem“. Jedan od diskutantata suglasio se s Mikulićem da u SK ne bi trebali postojati pojedinci koji su „otvoreni za sve napade i drugi koji su od tih napada u potpunosti zaštićeni“. Međutim, istakao je ovaj delegat, „svi sporovi, svi aferimi, sve zamjerke koje negdje stoje zapisane treba reći odmah, a ne čekati da ti argumenti potegnuti kad dosijeji postanu efikasno političko sredstvo.“ (Ne kriti istinu. Suzbiti neistine. Rasprava o izvještaju o radu Predsjedništva između dvije sjednice CK. Petnaesta sjednica CK SKBiH, *Oslobođenje* 14387, 9. 7. 1988, 2).

47 O „burnoj razmjeni mišljenja“ na ovoj sjednici detaljno su pisali *Oslobođenje*, *Večernje novosti*, *Večernje novine*, *Slobodna Dalmacija*, *Danas*, *Komunist*, *Ekspres politika*, *Politika* i *Borba* donoseći dijelove izlaganja Branka Mikulića, Zdravka Grebe, Fuada Muhića, Franje Kožula, Anđelka Vasića, Milana Drljevića, Darinke Đurašković, Edine

Ova sjednica *velikog obrata* je, ako ne već otvorila, onda sigurno ubrzala određene procese u političkom životu Republike. Vođena diskusija doprinijela je da se pitanje kadrovske politike i diferencijacije maksimalno aktualizira čemu će znatno doprinijeti Prva konferencija SKJ održana 29. maja 1988. godine i njeni zaključci. I ovom prilikom bilo je riječi o „moralnim deformacijama komunista u uslovima socijalnih teškoća“ kao i evidentnoj „porasloj osjetljivosti na razlike“. Postojeće stanje zahtijevalo je radikalne promjene u djelovanju SK, istakao je u uvodnom izlaganju na Konferenciji Boško Krunic, predsjednik predsjedništva CK SKJ. One su podrazumijevale i „radikalno čišćenje SK“ od onih koji su se „ogrešili o moralna načela avangarde i ljudsko poštenje, koji su grimzivi, koji sve podređuju ličnim interesima, koji s bogate na tuđi račun, koji vrše razne zloupotrebe“. „Nedopustivo je“, naglasio je Krunic, „da smo ravnodušni prema lopovima, nemoralnim, nepoštenim. Jedan od najcrnijih oportunitizama danas je što mnoge organizacije CK čute, a tako i trpe takve ljude u svojim redovima“.⁴⁸

Poslije Prve konferencije SK BiH jugoslavenski mediji, a posebno beogradska štampa⁴⁹ kao i neki bosanskohercegovački novinari i domaći listovi,⁵⁰ nastavili su sa posebnom pažnjom pratiti slučajeve i afere, diferencijaciju i smjenu stare garde. Zagrebački *Danas* učestalo je pisao o dugo očekivanoj „smjeni epidemioloških razmjera“, „kadrovskim sunovratom“, tj. „masovnom provjetranju dotadašnjih

Rešidović, Milanka Renovce i Raifa Dizdarevića. ABiH, fond: CK, kutija 02 999-1237 1988, Pisanje štampe o 15. sjednici CK SKBiH (Odjeljenje za informisanje i propagandu CK SKBiH), Sarajevo jula 1988.

- 48 Jedinstvo zemlje je pretpostavka za izlazak iz krize. Za svaku reformu i uspjeh svih mjera, *Oslobođenje* 14347, 30. 5. 1988, 2-5.
- 49 Branko Mikulić nekoliko godina poslije ovih događaja podcrtava značaj i ulogu „štaba antibirokratske revolucije“ u Beogradu koji je nakon neuspjeha da prenese mitingašku euforiju iz SR Srbije u SR Bosnu i Hercegovini pribjegao drugoj metodi „buđenja“ naroda i izmijene političke klime. Pri tome su svakodnevno (zlo)upotrebljavani mediji za fabriciranje afera, a s namjerom da se „izazove racijep u Rukovodstvu republike i destabiliziraju političke prilike u Bosni i Hercegovini“, odnosno „blamira politika Republike i odabrane ličnosti u rukovodstvu Republike i Bosanci u organima Federacije“. Sve je imalo za cilj, ističe Mikulić, da se Bosna i Hercegovina „baci na koljena“ (Mikulić, 2016, 75).
- 50 Uzelac navodi da su se u „opštem horu“, tj. otvorenom napadu na republiko rukovodstvo s namjerom da se „do kraja dotuče“, pridružili i pojedini bosanskohercegovački novinari „misleći kako doprinose raskrinkavanju birokratije“, praveći u mnogočemu od bosanskohercegovačkog rukovodstva specifičnu iznimku (Uzelac, 2005, 318–319).

kadrovskih labirinata“ u Bosni i Hercegovini pri čemu je desetkovano Predsjedništvo SR BiH, bio presedan dostojan „riplijevske pažnje“. List je pisao o rezultatima diferencijacije nakon Prve konferencije ističući da niti jedan od članova aktuelnog sastava najvišeg političkog rukovodstva Republike, nije dočekaio da mu se mandat završi. U SR Bosni i Hercegovini bila je po srijedi masovna pojava zamjena „funkcionerskih fotelja penzionerskim papučama“ i ubrzano se odvijao „labuđi pijev“ bosanskohercegovačke političke elite „koja je u dužem razdoblju krojila socijalizam po mjeri vlastitih komunističkih potreba“ i predstojeću kadrovsku obnovu.⁵¹

Međutim, kadrovska diferencijacija nije se odvijala brzinom i intenzitetom kako su to određeni krugovi očekivali. Realizacija Operativnog programa privođenja Stavova i prijedloga Konferencije SK BiH vezanog za pitanje uslova i načina izgradnje vikend-kuća u Neumu, za što je bila posebno imenovana Radna grupa (na 19. sjednici CK SKBiH) i pored očiglednog javnog pritiska „neopravdano je kasnila“. O tome se razgovaralo na sjednici Predsjedništva CK SKBiH početkom novembra pri čemu je istaknuto da baza insistira da se rad grupe hitno ubrza i u što skorije vrijeme dostave njeni nalazi i zaključci.⁵² Konačno, Radna grupa SK BiH je na 20. plenarnoj sjednici 9. decembra 1988. godine predstavila svoj izvještaj. Također, predočila je i preliminarni spisak osoba za koje je utvrdila da postoje elementi za pokretanje idejno-političke i moralne odgovornosti vezano za slučaj Neum, izgradnju vikendica i nenamjensko korištenje stambenih kredita. Međutim, na ovoj sjednici razvila se žuštra diskusija o osnovim kriterijumima koji su prošireni u smislu moralne odgovornosti bračnih drugova za, nerijetko, opetovano korištenje kredita kao i izgradnju vikendica i u drugim mjestima, a ne samo u Neumu. Nakon toga, na spisku Radne grupe našlo se sedamdeset i sedam osoba. Bili su to mahom istaknuti članovi CK SKJ iz SR Bosne i Hercegovine, članovi CK SKBiH kao i članovi Nadzorne i Statutarne komisije SK BiH.⁵³

51 Vidjeti: Stare i nove zaprške. Je li dijelu bosanskohercegovačkog rukovodstva oduvijek nedostajalo političkog sluha, *Danas* 336, 2. 8. 1988, 20–21; Bez funkcija i vila. O neumskim vilenjacima progovorilo i Predsjedništvo CK SKBiH, *Danas* 345, 4. 10. 1988, 24–25; Ranjeni politički štabovi. Poslije Agrokomerca i Neuma kadrovska je obnova u Bosni i Hercegovini postala neminovnost, *Danas* 350, 1. 11. 1988, 14–15. i Najbolji se kvare najgore. Iako neki kamenčići nedostaju, neumski mozaik poprima sasvim jasne obrise, *Danas* 351, 8. 11. 1988, 18–19.

52 Požurivanje istine o Neumu, *Oslobođenje* 14513, 12. 11. 1988, 1.

53 Dvedeseta sjednica Centralnog komiteta SK BiH. Ostavke zbog Neu-

Slijedili su brojni opozivi i ostavke, a intenzivna diferencijacija je nastavljena i tokom 1989. godine. Na taj način u međukongresnom periodu (19-21. maj 1986. – 7-9. decembar 1989), CK SKBiH izvršio je zamjenu jedne četvrtine svog članstva, više od polovine članova CK SKJ iz SKBiH, značajnog broja članova Predsjedništva CK SKBiH i Statutarne komisije, dok su brojne kadrovske smjene pretrpjele i općinske organizacije.⁵⁴

Bilo je očigledno da pomenutim aferama, nije postao upitan isključivo rad političko-partijskog rukovodstva nego i njegova moralna podobnost i etička odgovornost. Prokazani pojedinci postaju personalizacija sistema pa su afere poslužile kao uspješno sredstvo za osudu bosanskohercegovačkih partijskih i državnih organa, institucija i pravosuđa. Međutim, način otkrivanja i izrečena kritika „visoko izražene koncentracije moći tehno-strukture i njenog lopovluka“ kao i svakodnevna grčevita borba unutar najvišeg partijskog i političkog vrha, utjecali su i na međunacionalne odnose u Republici. Takva diferencijacija kao posljedica prizivane demokratizacije imala je i drugu stranu i bez sumnje potpomogla raspirivanje raznih oblika nacionalizma, od onog ekonomskog do batinaškog-šovinističkog.⁵⁵ Na

ma, *Oslobođenje* 14541, 11. 12. 1988, 1; Ko odlazi iz CK SKBiH i CK SKJ, *Oslobođenje* 14541, 11. 12. 1988, 6. i Proširena lista odgovornih. Drugi dan rada 20. sjednice Centralnog komiteta SKBiH. Novi prijedlog radne grupe, *Oslobođenje* 14541, 11. 12. 1988, 4.

- 54 Na sjednici CK SKBiH koncem decembra 1988. godine bilo je riječi o razrješenju šesnaest članova CK. Članovi CK su ovom prilikom trebali od 36 kandidata na listi izabrati 22 nova člana CK, od pet kandidata za člana Statutarne komisije izabrati dvoje, kao i jedanaest novih članova CK SKJ iz SKBiH. Dotadašnji članovi CK SKJ Branislav Simić je bio preminuo, Hamdija Pozderac je bio razriješen dužnosti, Stanko Tomić je bio isključen. Muniru Mesihoviću je bio usvojen prijedlog za razrješenje, dok su po kriterijima kadrovske obnove oslobođeni ili razriješeni članstva bili Mato Andrić, Hrvoje Ištuk, Rudi Kolak, Branko Mikulić, Milanko Renovica i Nikola Stojanović. (Anđelić, 2005, 106; Odlazak onemogućenih. Uvodno izlaganje Ivana Cvitkovića o kadrovskoj obnovi u CK SKBiH i njegovom predsjedništvu. Odgovornost za Neum (18. sjednica CK SKBiH), *Oslobođenje* 14485, 15. 10. 1988, 5; Kadrovska obnova nije sama sebi cilj. Iz uvodnog izlaganja Ivana Cvitkovića, *Oslobođenje* 14517, 18. 11. 1988, 6; Kadrovska obnova po diktatu vremena, *Oslobođenje* 14559, 29. 12. 1988, 4; Razrješeno 16 članova CK SKBiH, *Oslobođenje* 14559, 29. 12. 1988, 5; Novi članovi CK SK BiH, *Oslobođenje* 14559, 29. 12. 1988, 5. i Kandidati za članove CK SKJ iz SK BiH, *Oslobođenje* 14559, 29. 12. 1988, 5).

- 55 Lučić navodi da su afere dovele da kadrovske čistke koje je „otvorila prostor bitnim promjenama u politici republičke partije, ali i čistke koja

opasnost uključivanja nacionalnog pariteta u proces diferencijacije i prisutno prebrojavanje koliko je ustvari Muslimana prozvano aferama, koliko Hrvata ili pak Srba, i da li je neka afera pokrenuta na štetu jedne, druge ili treće nacije i to od one druge ili treće, upozoravano je još koncem 1987. godine u jeku diskusije o aferi Agrokomerc.⁵⁶ Iako je taj segment u kontekstu političke diskusije uporno potiskivan, on je itekako bio prisutan i dobivao je na snazi i inputima koji su dolazili van republičkih granica.

Na pomenutoj Četrnaestoj sjednici Centralnog komiteta 15. maja 1988. godine u svojoj uvodnoj riječi Nenad Guzina, član predsjedništva CK SKBiH, govorio je upravo o zaoštrenim međunacionalnim odnosima u Republici na što je i Prva konferencija SKBiH skrenula pažnju. „Nije lišena osnova ocjena“, rekao je Guzina, „da na liniji međunacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini dolazi do poremećaja i da se nekim sredstvima pokušava dovesti u pitanje ono što je decenijama posebno obilježavalo ukupne odnose u Bosni i Hercegovini: mislim prije svega na visok stepen međunacionalnog povjerenja“.⁵⁷

Pod snažnim utjecajem memorandumske euforije, polarizacija unutar bosanskohercegovačkog republičkog rukovodstva na nacionalnoj osnovi postaje sve očiglednija. Sjednice CK SKBiH održane u martu (26. sjednica CK SKBiH 1. mart) i aprilu 1989. (27. sjednica CK SKBiH 5. aprila) pokazale su značajno različite stavove

je znatno oslabila bosanskohercegovačko rukovodstvo pred navalom srpskog nacionalizma koji je već temeljito zahvatio strukture sustava“ (Lučić, 2013, 212). Međutim, u samoj Partiji bilo je već tada jasno da je situacija do koje se došlo nizom slučajeva i afera, obilježena, kao što smo već naveli svakodnevnim prokazivanjima među drugovima, otvarala mogućnost za prodor nacionalizma. U atmosferi neslaganja, učestalih smjena i ostavki koje su se odražavale na efikasnost rada i najodgovornijih stvaralo se „pogodno tlo za raspirivanje nacionalizma koji je u Jugoslaviji digao glavu i defiluje“. O aveti probuđenog nacionalizma vidjeti diskusije Nijaza Durakovića, Milana Daljevića, Ivana Cvitkovića i Raifa Dizdarevića na Devetoj sjednici CK 19. septembra 1987. godine. (9. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1987, 24–27, 28–31, 71–75, 102–107). Također vidjeti i istupanje Branka Mikulića na 15. sjednici CK SKBiH u julu 1988. godine. (AFBiH, fond: BM, kutija 68, Diskusija na sjednici CK SKBiH, Sarajevo, 8. VII 1988).

56 AFBiH, fond: BM, kutija 63, Riječ u diskusiji na XI sjednici Centralnog komiteta SK BiH 25. decembra 1987.

57 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1988, 29–30.

drugova o dešavanjima u Srbiji, aktuelnoj nacionalnoj homogenizaciji i radikalizaciji, manipulacijama masama, stvaranju kulta vođe i aktuelnoj politici SR Srbije prema SR Bosni i Hercegovini, kao i opasnosti *prelijevanja* situacije iz SR Srbije u SR Bosnu i Hercegovinu. Očigledni *nacionalni raskol* unutar Partije će se prenijeti i na novinske stupce u kojima su se prepoznavale dvije značajno različite političke pozicije.⁵⁸

U konačnici, krajnji rezultat afera koje su potakle kadrovsku diferencijaciju za koju je i u to vrijeme isticano da se značajno oslanja na „proizvoljne, tendenciozne i senzacionalističke tvrdnje i neistine“,⁵⁹ bilo je poništavanje legitimiteta i potpuno gubljenje kredibiliteta republičkog rukovodstva. Politička impotentnost desetkovanog rukovodstva doprinijela je slabljenju Republike kao političkog faktora u Jugoslaviji.⁶⁰ Na to je upozoravao Hamdija Pozderac istupajući još na Devetoj sjednici CK SKBiH 19. septembra 1987. godine rekavši da je slučaj Agrokomerc ustvari samo povod za opći napad na SR Bosnu i Hercegovinu i neke bosanskohercegovačke kadrove. Cilj je bio da se Republika poistovjeti sa slučajem i tako „praktično isključi iz rješavanja nagomilanih problema u jugoslavenskim razmjerama zbog opterećenja ovim slučajem“ naglasio je Pozderac ovom prilikom.⁶¹

Upravo na to upozoravao je i Branko Mikulić na Četrnaestoj sjednici Centralnog komiteta SKBiH 15. maja 1988. rekavši:

„Ne vjerujem da Bosna i Hercegovina može krenuti stazama prosperitetnog razvoja, ako stalno držimo otvorenim pitanje rukovodstva u republici. Kako će se to rukovodstvo angažovati na izvršavanju zadataka Konferencije, na ostvarivanju svih programa. Ja sam za diferencijaciju tamo gdje treba da se provede, ako treba sa Brankom Mikulićem, onda se diferencirajte sa Brankom Mikulićem, ali nije za to krivo Savezno izvrsno vijeće, ne dovodite u

58 Sarač Rujanac, 2023, 50–51.

59 Upozoravajući na to Petar Dodik je istakao da pojedini mediji objavljuju tekstove u kojima se ne krije otvorena rasistička mržnja. U njime se, rekao je, vrijeđa „cijeli jedan naš narod“, tj. Muslimani (9. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1987, 50–53).

60 Sarač Rujanac, 2020, 442–463. Vidjeti i: Mikulić, 2016, 76.

61 9. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1987, 159. Raif Dizdarević ističe da je afera Agrokomerc izazvala „svojevrsni društveni zemljotres“ u Bosni i Hercegovini i bila ustvari udar na dotadašnju politiku razvoja i oslonca na vlastite snage, društvene prilike u Republici i njen položaj u Federaciji (Dizdarević, 2011, 61–62).

pitanje instituciju. **Ja se bojim da korpus ide u boj sa ranjenim štabom.** (istakla autorica) Nećemo drugovi dobiti taj boj. Dajte da razgovaramo, da se razjasnimo. Mada će mi se opet odgovoriti, kao poslije jedne moje diskusije u Famosu koja je bila na liniji istog apela kao što danas apelujem, da hoću da zakočim proces diferencijacije. Nije to meni ni na kraj pameti, ali ja hoću i otvaram pitanje zašto se otvara pitanje svih Rukovodstva u republici? Možemo li mi pod tim uslovima živjeti i raditi u normalnim uslovima i razvijati se? Ja sumnjam u to. I s tim u vezi je pitanje Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji. Ja govorim sa stanovišta posla na kojem sam, ja izuzev sada drugovi rada u Komisiji za reformu privrednog sistema, **malo zapažam kreativno učešće Republike u izgrađivanju politike Jugoslavije.** (istakla autorica) Govorim o onome šta se dešava u poslovima koje je radim. Jesmo li se mi zbunili, kreativne snage u Bosni i Hercegovini znam da postoje, ali zašto smo počeli bježati od svoje odgovornosti za izgrađivanje jugoslovenske politike. To je naša odgovornost i dužnost. Mi smo u ozbiljnoj krizi-društvenoj, ekonomskoj, političkoj i Republika i Jugoslavija.⁶²

U narednom periodu politička situacija u Jugoslaviji kao i u Republici se pogoršavala, pri čemu su predočeni „parcijalni pogledi i programi“ dodatno povećavali opasnost od „nesagledivih posljedica po naš socijalistički i samoupravni sistem u cjelini“. Na dvadeset i šestoj sjednici CK SKBiH 1. marta 1989. godine predsjednik Predsjedništva CK Abdulah Mutapčić u nekoliko rečenica sublimirao je svu složenost aktuelnog političkog momenta u kojem je dogovor i suglasje ključnih aktera svakim danom postajao sve manje izvjestan. Tom prilikom je rekao:

„U posljednje vrijeme učestali su napadi na SR BiH, na političko stanje u njoj, rad legalnih institucija, organa i rukovodstava. **Ti napadi imaju za cilj destabilizaciju stanja u BiH, izazivanje nepovjerenja i sukoba među njenim građanima na nacionalnoj osnovi, omalovažavanje demokratskih procesa, izazivanje sumnji u sposobnost legalnih institucija društva da razrješavaju pitanja s kojima se susrećemo...** (istakla autorica) Napadi na Bosnu i Hercegovinu eskaliraju od otvorenog zagovaranja do okupljanja na nacionalnoj osnovi. Takva okupljanja nisu put za razrješavanja naših teškoća. Njih kao i do sada treba razrješavati u institucijama sistema. Stavove Centralnog

62 Ne otvarati pitanja svih rukovodstava u Republici, *Oslobođenje* 14336, 19. 5. 1988, 3.

komiteta SKBiH oko organizovanja okupljanja na nacionalnoj osnovi treba dosljedno provoditi. Neprihvatljivi napadi na Bosnu i Hercegovinu dolaze i od pojedinaca i grupa iz drugih sredina, a da se na to ne reaguje ni od strane rukovodstva SK niti dugih društveno-političkih organizacija i sredina iz koji napadi dolaze.“⁶³

Konac 1980-ih pokazao je koliko su, pored unutrašnjih faktora, na jugoslavensku federaciju kao i njene republike, njen federalizam kao specifičan političko-pravni odnos, i u konačnici na sudbinu jugoslavenskog socijalizma kao društvenog sistema pa i političke doktrine, imali snažni zaokreti i bremenita geopolitička kretanja na prijelomu dva desetljeća.

Zaključak

U uslovima sve izraženije političke, privredne i društvene krize, SK je bio primoran na realnije sagledavanje postojećeg stanja i svog dotadašnjeg rada s ciljem zahtijevane demokratizacije društva, države i političke prakse. Od Partije se očekivalo da se reformiše, provede korjenite promjene koje su podrazumijevale i *podruštvljavanje* kadrovske politike. Prioritet je bila izmjena procedure kandidature, uvođenje neposrednih izbora i imenovanja s više kandidata na listama, tajno glasanje, napuštanje prakse jednogodišnjeg mandata, podmlađivanje rukovodstva i slično. Demokratizacija kadrovske politike trebala je onemogućiti *odstupanje pojedinaca* i *grupa* od deklarirane orijentacije i minimalizirati mogućnost različitih zloupotreba. Istovremeno, ona je podrazumijevala i diferencijaciju sa onima koji su sredinom 1980-ih prokazani da su na poziciji moći bili povezani ili su i sami činili različite nezakonitosti. Kadrovska diferencijacija unutar najvišeg partijsko-političkog rukovodstva započela je izbijanjem afere Agrokomerc, diskusijama na 9. i 10. sjednici CK SKBiH (1987), a nastavljena je daljim nizom afera koje su, preispitujući dotadašnji rad, dovele u pitanje i moralni kredibilitet političke elite koja je dosta monolitno više od dva desetljeća rukovodila Republikom.

Međutim, umjesto političke i ideološke, forsirana diferencijacija se reducirala, odnosno personalizirala i svodila se na javne obračune i potpunu političku diskvalifikaciju istaknutih pojedinaca čiji je broj

63 24, 25, 26. i 27. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, 1989, 207–214.

stalno rastao. Godina 1988. upravo je obilježena burnim raspravama i diskusijama, otvorenim sukobom unutar partijsko-političkog rukovodstva pri čemu su pojedini *drugovi* svoje dotadašnje starije kolege pozivali na odgovornost i kritizirali. Na drugoj strani prozvani su se u većini slučajeva grčevito branili, objašnjavali i pravdali. Svakodnevnne, više ili manje osnovane optužbe i *pravi krstaški ratovi* rezultirali su poplavom ostavki i opoziva, tj. smjenama i razrješenjima kao i brojnim odlascima u penziju.

O tome je, između ostalog bilo riječi i na Prvoj konferenciji SK BiH (15-16. april 1988) koja je trebala ponuditi odgovore na brojna otvorena pitanja i postojeće probleme. Jedno od onih izrazitog značaja bilo je evidentno gubljenje ugleda Saveza komunista, posebno nakon *otkrivanja* niza afera pa je Konferencija u usvojenim *Stavovima i prijedlozima* insistirala na tzv. promjeni odnosa u vlastitim redovima, demokratizaciji procedura i izbornih procesa kao i kadrovskoj diferencijaciji u svim organizacijama i organima. Odluka Konferencije da se u narednom periodu rasvijetli pitanje Neuma, tj. podjele zemljišta i izgradnje vikend-objekata u Surdupu i Tihoj luci brojnih istaknutih bosanskohercegovačkih rukovodilaca najavila je nastavak *drugarskog razilaženja*. Ova afera će u narednim mjesecima u potpunosti zaokupiti pažnju rukovodstva, pri čemu će *diferencijacija* i svakodnevnne smjene uzrokovati alarmantno kadrovsko rasulo i paralizirati svaku smislenu političku akciju u kontekstu restrukturalizacije političkog sistema i rasprave o državnosti republika i konstitutivnosti pokrajina.

Oslabljeno republičko rukovodstvo koncem 1980-ih godina dodatno je nacionalno polarizirano što je, sve zajedno, utjecalo na političku destabilizaciju Republike koja više nije bila u stanju ponuditi konstruktivan odgovor na dugo prisutnu dilemu o opstojnosti *osam dijelova ili osam cjelina*, tj. da li podržati koncept avnojske, samoupravne ili neke treće opcije federalne države.

Conclusion

In an increasingly pronounced crisis, the Party had to take a more realistic overview of the existing situation and its past efforts to achieve the required democratisation of society, the state, and political practice. Undergoing the reformation was expected from the Party, and one of the priorities was to change the candidacy procedure and introduce direct elections and appointments with multiple candidates on the

lists, secret ballots and the like. The democratisation of personnel policy was supposed to minimise the possibility of various abuses. Simultaneously, it also implied differentiation from those in positions of power, denounced for involvement in miscellaneous illegalities in the mid-1980s. Personnel differentiation began with the outbreak of the Agrokomerc Affair. It persisted with a further series of scandals that, by reviewing the previous work, called into question the moral credibility of the political elite.

However, instead of being political and ideological, the forced differentiation turned into public confrontations and the complete political disqualification of prominent individuals whose numbers were constantly growing. Stormy debates and discussions, an open conflict within the party-political leadership, marked 1988. Certain younger *comrades* held their older colleagues accountable and criticised them. On the other hand, in most cases, those called out defended themselves vehemently, explaining and justifying their actions. The outcome was a large number of resignations, dismissals, and retirements.

This issue was also discussed at the First Conference of the League of Communists of Bosnia and Herzegovina (April 15-16, 1988), which aimed to resolve numerous questions and problems. One notable issue was the apparent decline in the reputation of the League of Communists, particularly following *the revelation* of a series of scandals. Therefore, through its adopted *Attitudes and proposals*, the Conference emphasised the need for personnel differentiation and redefining relationships within their ranks. The Conference's decision to shed light on the issue of Neum in the period ahead, i.e. the division of land and the construction of weekend facilities, announced the continuation of *friendly disagreements*. In the upcoming months, this scandal entirely occupied the leadership's attention, whereby *personnel differentiation* caused alarming personnel havoc and paralysed any meaningful political action.

The weakening of the Republic's leadership at the end of the 1980s contributed to the political destabilisation of the Republic. Therefore, it was no longer able to provide a constructive solution to the long-standing issue of the organisation and the future of the federal state.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

Neobjavljeni

- » Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo – ABiH
 - « Fond Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine (CK), Sarajevo
- » Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo – AFBiH
 - « Fond Branko Mikulić (BM), Sarajevo

Objavljeni

- » Deveti kongres Saveza komunista Bosne i Hercegovine-dokumenti, Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine i NIŠRO Oslobođenje – OOUR Izdavačka djelatnost, Sarajevo 1987.
- » 9. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, CK SKBiH odjeljenje za informisanje i propagandu CK SKBiH, Sarajevo oktobar 1987.
- » 13. i 14. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, CK SKBiH/NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo, juni 1988.
- » 15. i 16. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo august 1988.
- » 24, 25, 26. i 27. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, CK SKBiH/IGTRO Univerzal OOUR Grafičar, Sarajevo 1989.

Štampa

- » *Oslobođenje*, Sarajevo, 1987–1990.
- » *Danas*, Zagreb, 1988.

Knjige, studije i članci

- » Anđelić, Neven. *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat, Beograd 2005.
- » Dizdarević, Raif. *Put u raspad. Stenogrami izlaganja Raifa Dizdarevića u raspravama iza zatvorenih vrata državnog i političkog vrha Jugoslavije*, Institut za istoriju, Sarajevo 2011.

- » Dodik, Petar. *Uspón i pad Agrokomerca*, DES, Sarajevo 2003.
- » Dupanović, Dino. „Mjesto i uloga medija u Aferi Agrokomerc – od nacionalizma do oslobođenja“, *Historia moderna* 2, Sarajevo 2021, 39–86.
- » Džananović, Mirza. „Abdići među nama – odjeci afere Agrokomerc u Zenici“, *Prilozi* 47, Institut za historiju, Sarajevo 2018, 247–267.
- » Džananović, Mirza. „Slučaj Šimić i kraj Saveza komunista u Zenici“, *Prilozi* 49, Institut za historiju, Sarajevo 2020, 211–233.
- » Filipović, Muhamed. *Afera Agrokomerc i smrt Hamdije Pozderca*, TDP, Sarajevo 2008.
- » Galijašević, Dževad. *Moševac. Šta je bilo – bilo je*, MULTIPRINT, Beograd 1989.
- » Lučić, Ivica Ivo. *Uzroci rata. Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2013.
- » Mikulić, Branko. *Kobne godine*, Hrvatsko narodno vijeće u Bosni i Hercegovini – Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99 – Srpsko građansko vijeće Pokret za ravnopravnost u Bosni i Hercegovini – Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2016.
- » Mulaosmanović, Admir. *Bihaćka krajina 1971-1991 (utjecaj politike i političkih elita na privredni razvoj)*, Institut za istoriju, Sarajevo 2010.
- » Sarač Rujanac, Dženita. *Branko Mikulić. Politička biografija 1965-1989*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za historiju, Sarajevo 2020.
- » Sarač Rujanac, Dženita. „Bosna i Hercegovina u socijalističkoj Jugoslaviji (1945-1990)“, *Historija Bosne i Hercegovine* VI, Univerzitet u Sarajevu - Institut za historiju, Sarajevo 2023, 3–55.
- » Sasso, Alfredo. „Opservation, not resolution. The final Congresses of the Bosnian Comunist (1989-1990)“, *Prilozi historiji Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji*, UMHS, Sarajevo 2017, 297–327.
- » Španović, Srđan. *Kvadratura jugoslavenskog kruga*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb 1989.
- » Uzelac, Milan. *Ono malo istine*, Bosanska pošta AS, London – Sarajevo 2005.

- » Veladžić, Denis. „Diseminacija slike tamnovilajetske BiH u beogradskoj izdavačkoj i informativnoj djelatnosti s početka 1980-ih godina“, *Historijska traganja* 18, Sarajevo 2019, 115–175.
- » Veladžić, Sabina. „Destabilizacija Bosne i Hercegovine krajem osamdesetih godina 20. stoljeća – “stvaranje preduslova” za tronacionalnu dezintegraciju“, *Historijska traganja* 17, Sarajevo 2011, 201–229.

Internet

- » Buljubašić, Belma. “Bosanskohercegovačke afere u vrijeme SFRJ”, *Novi plamen* (2020); Dostupno na: <https://www.noviplamen.net/glavna/bosanskohercegovačke-afere-u-vrijeme-sfrj>
- » Buljubašić, Belma. „Afera Agrokomerc“, *Novi plamen* (2021); Dostupno na: <https://www.noviplamen.net/glavna/afera-agrokomerc>
- » Buljubašić, Belma. „Kreiranje negativne slike o socijalističkoj Bosni i Hercegovini: fabrikovanje afere i destabilizacija republičkog rukovodstva“, *Društvene i humanističke studije – DHS IX/1(25)*, Tuzla 2024, 531–558. Dostupno na: <http://www.dhs.ff.untz.ba/index.php/home>